

آناتولی، از زاویه نگاهی دیگر (کتابخانه‌های ترکیه)

● غلامعلی فراهانی

معاونت امور کتابخانه‌های عمومی استان مرکزی

تبدیل شد و در حال حاضر به صورت یک مسجد با عظمت و موزه برای بازدید سیاحان جهان درآمد است. در گوشه‌های سقف آینه‌کاری و نقاشی تاریخی زیبای مسجد، روی آجرهای کاشی بسیار ارزنده که در گوشه‌های سقف کار گذاشته شده نام «الله»، «محمد» و خلفای راشدین و حضرت علی، فاطمه، حسن و حسین نوشته شده است.

موزه «توپکاپی»

در تاریخ آمده است خاتم و یادگارهایی از پیامبر اسلام که بسیار گرانبها و باارزش می‌باشد تا قرن ششم هجری در مصر نگهداری می‌شده است. زمانی که مصر به وسیله سلطان سلیم یکی از پادشاهان عثمانی فتح شد این یادگارا به استانبول منتقل شد و اکنون در قسمت قدیمی قصر توپکاپی به نام کهنه‌سرا با احترام حفاظت می‌شود. پادشاهان عثمانی هر ساله در ۱۵ ماه رمضان به این مرکز آمده و یادگارهای پیامبر اسلام را زیارت می‌کردند.

قسمتی از یادگارهای ارزنده عبارتند از: قطعه پرچم اسلام، کاسه‌ای که معروف است حضرت ابراهیم از زمزم با آن آب می‌نوشیده، شمشیر دودم (ذوالفقار) حضرت علی بن ابی طالب در یک قفسه شیشه‌ای، عصای حضرت موسی، دندان حضرت محمد. در کنار سالن موزه، سالن دیگری است که در آن پرده آویخته شده و چراغ آن همیشه روشن است. در این اتاق در بسته خاتم و یادگار حضرت محمد (ص) نگهداری می‌گردد و دیدن آن برای عموم آزاد نمی‌باشد.

کشور ترکیه با مساحت ۷۴۴۰۸۱۵ کیلومتر مربع در شمال غربی ایران واقع شده است. استانبول به وسیله دو پل معلق و بزرگ دو قاره آسیا و اروپا را به هم متصل می‌کند. این پل‌ها بر روی تنگه بوسفور و داردانل بنا نهاده شده است.

ترکیه با داشتن سواحل طولانی (۸۳۳۳ کیلومتر) از آب و هوای متنوعی برخوردار است و دلیل وجود نخستین شهر در جهان به نام «چاتال هویوک» که قدمت آن به ۶۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح می‌رسد به گهواره تمدن معروف شده است. این کشور به واسطه منابع طبیعی و سواحل طولانی اش همواره تحت سیطره اقوام زیادی از جمله: هاتی‌ها، هیتی‌ها، فریگیان، اورارتیان، لیدیان‌ها، ایرانی‌ها، مقدونی‌ها، رومی‌ها، بیزانسی‌ها، سلجوقیان و عثمانی‌ها بوده است. با فروپاشی امپراطوری عثمانی، مصطفی کمال آتاتورک در ۲۹ اکتبر ۱۹۲۳ م. جمهوری ترکیه را بنیان‌گذاری کرد و اصلاحات عمده‌ای در زبان، خط و غیره ایجاد نمود.

براساس نتایج آماری سال ۱۹۹۰ م. جمعیت ترکیه ۷۵ میلیون نفر می‌باشد که ده درصد کل جمعیت آن در استانبول زندگی می‌کنند. بعد از استانبول، آنکارا پایتخت کشور از نظر جمعیت مقام دوم را داراست. از دیگر شهرهای مهم ترکیه می‌توان از میر، آدنا، بوسا و آنتالیا را برشمرد.

موزه‌های معروف در استانبول

ایاصوفیه کلیسای بزرگی است که در زمان یکی از امپراطوران رُم به نام ژوستین بنا گردید که بعد از فتح استانبول به مسجد

موزه جواهرات

این موزه در کنار قصر توپکاپی با گرانبهاترین جواهرات جهان و زینت‌آلات مردانه و ظروف و صندلی‌های مزین به طلا مورد بازدید عموم قرار می‌گیرد. از جمله قطعات جالب توجه، صندلی مزین به گرانبهاترین جواهرات با کار استادان هندی و ایرانی است که به دستور نادرشاه ساخته و به عنوان هدیه برای سلطان عثمان فرستاده شده است. کمتر کسی است که به استانبول سفر کرده باشد و از پرنسس آیلند یا جزایر شاهزاده بازدید نکرده باشد. این جزایر محل بیلاقی ثروتمندان است. از نه جزیره موجود چهار جزیره فعال و مورد تردد به وسیله کشتی بزرگ شهرداری، کشتی‌های تندرو یا اتوبوس‌های دریایی می‌باشد.

مرتفع‌ترین قسمت جزایر به نام «یوجه تپه» در بزرگ‌ترین جزیره بیوک‌آدا (Byuk Ada) قرار دارد و برای رفت و آمدهاالی و گردشگران در جزیره به جای اتومبیل از درشکه استفاده می‌شود. با بیان ویژگی‌های دیدنی ترکیه خصوصاً استانبول و آنکارا، تنها سواحل و جاذبه‌های تفریحی این کشور دیدنی نیست و کشوری با عظمت دیرینه تاریخی و فرهنگی قطعاً برخوردار از جذابیت‌های علمی، فرهنگی نیز می‌باشد.

کاروان فرهنگی و نماینده‌ای از کتابداران ایرانی در بیستم تیرماه سال ۱۳۸۳ در قالب ۳۵ کتابدار برگزیده، معاون امور کتابخانه‌ها و مدیران، به این کشور عزیمت نمود. دیدار از مراکز مهم فرهنگی به ویژه کتابخانه‌های بزرگ با این هدف در سرلوحه برنامه سفر قرار داشت تا با درک وضعیت موجود، منابع، راهبردها و شیوه‌های امروزی و ارائه خدمات کتابداری به تطبیق این

وضعیت و وضعیت مشابه در ایران پرداخته و از رهگذر این دیدار به اندوختن تجربه پرداخته و با کاربست تجارب به تمام استان‌ها انتقال و بهره‌مندی به صورت یکسان حاصل شود.

ضرورت دوم این حرکت، واقع شدن کتابخانه‌های عمومی ایران در وضعیت نوین بود که با تصویب قانون اداره کرد کتابخانه‌های عمومی کشور، این مراکز را در مرحله‌ای از تحول تازه قرار می‌داد و شکل اداره کرد مردمی کتابخانه‌ها ایجاد می‌کرد تا کتابداران با تجارب جدید و بینشی تازه به استقبال این وضع بروند.

از این رو، نگارنده حاصل دیدارهای خود را از چند مرکز فرهنگی بزرگ به دو قسمت ویژه تقسیم کرده و بخش اول آن را به معرفی کتابخانه‌ها اختصاص داده است و در بخش دیگر ره‌آورد سفر جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی و پیامدهای سفر را مورد بررسی قرار خواهد داد.

۱. کتابخانه‌های استانبول

کتابخانه بزرگ سلیمانیه، مرکز اسناد و آرشیو استانبول

پیش از این گفته نشد که وسیله نقلیه این سفر فرهنگی، یک دستگاه اتوبوس بود شاید طی مسیر بسیار طولانی با این وسیله قدری خسته کننده می‌نمود، اما جاذبه‌هایی که در سفر هنوز تجربه نشده بودند، دیدار از طبیعت، وضعیت زندگی مردم و ... از این خستگی می‌کاهید. پس از طی ۵۰ ساعت حرکت پیوسته اینک منظر سبز و جنگلی و تپه‌های زیبای شهر استانبول دیدنی تر می‌نمود. سفارت جمهوری اسلامی ایران، با انجام هماهنگی

لازم در ترکیه توانست بسترسازی مناسبی برای کاروان فراهم سازد و پیشاپیش مسئولان کتابخانه‌ها آمادگی لازم را برای دیدار کسب کرده بودند.

در بدو ورود به استانبول دو مورد جلب توجه می‌کند: ۱. ساختار و معماری ساختمان‌های مسکونی که عموماً از یک‌روش، رنگ، نماد و پوشش پیروی می‌کند. ۲. مساجد بزرگ که در هر سو نمایی از آنها بیش از دیگر مناظر در دایره وسعت دید بیننده می‌نشیند. اتحاد سبک در احداث این مساجد، استانبول را به شهر مساجد بزرگ با مناره‌های عظیم تبدیل کرده است. یک گنبد بسیار بزرگ و چند گنبد کوچک.

کتابخانه بزرگ سلیمانیه از نوع کتابخانه‌های عمومی است که به صورت غیردولتی اداره می‌شود. در واقع اداره کرد این کتابخانه تحت نظارت هیأت امنای مسجد است که به نوعی جزو کتابخانه‌های مسجد سلطانیه به شمار می‌رود.

کتابخانه‌های سلطانیه در طول تاریخ ترکیه شکل گرفته‌اند. در این کتابخانه‌ها آنچه بیش از همه جلب توجه می‌کند، تلاش مسئولان آن برای گردآوری نسخه‌های دست‌نویس یا خطی است. این کتابخانه‌ها در مقایسه با دیگر مراکز اطلاع‌رسانی پیشترین نسخه‌های دست‌نویس را در خود جای داده‌اند و دارای شعبات متعددی در سطح استانبول هستند. طبیعی است که در دوران مختلف شاهد ایجاد دگرگونی‌های بسیاری در مسیر تحولات اجتماعی ترکیه، در این حوزه‌ها باشیم. در ترکیه مدارس و حوزه‌های علمیه نیز در بردارنده کتابخانه‌هایی از این دست می‌باشند که عموماً این کتابخانه‌ها اداره کردی غیردولتی دارند، اما مورد حمایت وزارت فرهنگ می‌باشند. هر چند با مشاهده وضعیت، خدمات، امکانات و خصوصاً تجهیزات نگهداری و ارائه خدمات به محققان و پژوهشگران از کشورهای دنیا، نمی‌توان حمایت‌های دولتی را از آنها دور از انتظار داشت.

وجود نسخه‌های خطی بسیار در کشور ترکیه، بدون در نظر گرفتن زبان و خط تحریری آن در هفت نوع کتابخانه نگهداری می‌شوند: ۱. کتابخانه‌های سلطانی، ۲. وقفی، ۳. مساجد، ۴. تکایا، ۵. موزه‌ای، ۶. ملی، ۷. مدارس علمیه.

اگرچه زمان کوتاه سفر پاسخگویی و امکان دیدار از این بخش‌های هفت‌گانه را فراهم نساخت ولی دیدار از کتابخانه سلیمانیه که طبق اظهار مدیر این بخش از مهم‌ترین مراکز نگهداری کتاب و ارائه خدمات اطلاع‌رسانی است، نمادی از وضعیت عمومی دیگر کتابخانه‌ها را به دست می‌داد.

قدمت تاریخی ترکیه، وجود حکومت‌های بزرگ، کشورگشایی و توسعه جغرافیایی حکومت‌ها و خصوصاً واقع شدن آن در پایگاه اعتقادی حکومتی به عنوان مرکزیت تفکر اسلامی عثمانی، بیش از هر چیز دیگر موجبات گردآمدن آثار،

کتاب و ادبیات در طی قرن‌ها در این کشور بوده است. از این رو باور اینکه آثار ادبی، علمی و دینی دست‌نویس در آن فراوان باشد از گمان دور نیست. در نگاه نخست نکته‌ای که در بازدید از مخازن نگهداری آثار خطی جلب توجه می‌کند گویای این ادعاست که به آثار دست‌نویس هم همانند عتیقه‌های داخل موزه‌ها نگریسته شود، زیرا اغلب آثار هنوز بررسی دقیق نشده‌اند و سال‌ها وقت لازم است تا این گنجینه‌ها مرتب و به جهان دانش معرفی شوند.

کتابخانه مسجد سلطانیه، به دلیل معماری کهن این مرکز و قدمت و ارزش تاریخی آن و وجود منابع وسیع یکی از بزرگ‌ترین کتابخانه‌های استانبول محسوب می‌شود. ورودی کتابخانه همانند همه کتابخانه‌های قدیمی شهرها، کهنه و از آب و رنگ ساختمان‌های مدرن بی‌بهره است. در راهروی کتابخانه وجود برگه‌دان‌های ۳۵ خانه‌ای که تعدادشان به بیش از ۳۰ برگه‌دان می‌رسد جلب توجه می‌کند. کتوهای آنها مالا مال از کاربرگه‌های کتاب است که به زبان لاتین (ترکی) تنظیم و همانند نظام کتابخانه‌های ایران در موضوع، عنوان و مؤلف تنظیم شده‌اند. قرائت‌خانه‌ای نسبتاً مناسب اما کوچک دارد که پس از عبور از آن به حیاط زیبایی با درخت‌های کاج بلند که چهار سوی حیاط با بوته‌های گل‌های زینتی آراسته شده است، وارد می‌شویم. از درون حیاط گنبد مسجد سلطانیه و مناره بسیار عظیمش خودنمایی می‌کند. فضا آرام، سرسبز و دیدنی است. در این لحظه مدیر کتابخانه، آقای دکتر نوزاد کایا (Nevzad Kya) به استقبال گروه می‌آید. او مردی حدوداً ۶۵ ساله‌ای است که بی‌نهایت مرتب و منظم به نظر می‌رسد. لباسی پاکیزه با رنگ‌هایی جوان به تن دارد. دکترای او در رشته تاریخ از دانشگاه استانبول است. وقتی جمع را ایستاده دید، خودش بر خاست و صندلی عریض و بزرگی را به کمک یکی از کارمندانش برداشته نزدیک آورده تا از میهمانانش به صورت نشسته پذیرایی کند. با زبان ترکی به همه خیرمقدم گفت.

دکتر کایا می‌گوید: تاکنون عده زیادی از کشور ایران برای بازدید از کتابخانه تحت مدیریت او آمده‌اند و او موفق شده است به این محققان خدمات خوبی ارائه کند. در این بازدیدها اساتید دانشگاه‌ها، دانشجویان و محققان بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند و اگرچه در میان آنان یک یا دو نفر کتابدار یا شاغل در کتابخانه‌ها بوده‌اند ولی او فوق‌العاده ابراز خوشحالی کرد که این بار یک گروه منسوب به کتابخانه‌ها به دیدار او و کتابخانه‌اش آمده‌اند.

کتابخانه سلیمانیه بیش از ۱۴۰۰۰۰ جلد کتاب را در خود جای داده است. این کتابخانه، کتابخانه‌های کوچکی را هم به عنوان زیرمجموعه خود نظارت می‌کند. هم‌اکنون ۵۰ نفر پرسنل کتابدار در این کتابخانه اشتغال دارند. نظارت بر این کتابخانه را وزارت

موجود است. تنها خدمت جامع به زمان سلطان عبدالحمید باز می‌گردد که در کشور ترکیه فهرست ۶۴ کتابخانه را تهیه و منتشر کرده است.

(در بخش نمایش آثار خطی که در ویتترین‌های مخصوص قرار داده شده‌اند، سه کتاب خطی به زبان فارسی به چشم می‌خورد: ۱. کتاب شفا، ابوعلی سینا، ۲. دانشنامه علایی، ابوعلی سینا، ۳. عجایب المخلوقات و بدایع المجدوات، محمد زکریای قزوینی.)

اخیراً در نحوه ارائه خدمات آثار خطی تحولاتی در این کتابخانه صورت گرفته است که به جای ارائه میکروفیلم، اطلاعات کتب را وارد سایت‌های رایانه‌ای و اینترنتی می‌کنند و یا به صورت CD اطلاعات کتابخانه به محققان ارائه می‌شود. به کارگیری این تکنولوژی سهولت بسیاری برای پژوهشگران ایجاد کرده است و از سفر برای مطالعه جلوگیری می‌نماید.

نخستین کاتالوگی که در آسیا و خاورمیانه تهیه شده است مربوط به ابن ندیم است. این کاتالوگ توسط عبدالحمید دوم در تاریخ ۱۳۰۰-۱۳۱۲ هـ. در طول ۱۲ سال تهیه شد و فهرست ۶۴ کتابخانه را در خود جای داده است. این اقدام نسبت به وضع امروز یک شاهکار محسوب می‌شود و متعلق به کتابخانه «اصغر افندی» است.

کتاب‌های خطی کتابخانه فهرست‌نویسی نشده‌اند. دلیل این امر را آقای دکتر کایا وقفی بودن کتب عنوان کرده‌اند که این امکان را به ایشان نداده است.

بخش میکروفیلم این کتابخانه بسیار کوچک و سنتی است و

فرهنگ ترکیه عهده‌دار است. شرایط بهره‌گیری و استفاده از کتابخانه بسیار آسان است. محققان ترکیه با کارت عضویت امکان استفاده یافته و دیگر ملیت‌ها برای استفاده فقط با ارائه پاسپورت (گذرنامه) و اعلام محل اقامت در ترکیه از کتابخانه بهره‌مند می‌شوند. البته نکته قابل اهمیت و شرط استفاده برای پژوهشگران و مراجعان به کتابخانه تسلط به یکی از زبان‌های فارسی، عربی و خط عثمانی است. در این کتابخانه علاوه بر نسخه‌های دست‌نویس که شرایط استفاده از آنها را در دستگاه‌های میکروفیلم امکان‌پذیر می‌کند کتاب‌های چاپی فراوانی وجود دارد. ساختمان کتابخانه از فضاهای جانبی مسجد سلیمانیه است و به طور اختصاصی بنا نشده و طبیعی است که تقسیم‌بندی فضا در آن امکان استفاده مفید را به مراجعه‌کننده یا حتی مدیر کتابخانه ندهد. اما بر حسب توان، سلیقه و مدیریت از این فضاهای بعضاً تو در تو استفاده شده است. بخش کتب مرجع، بخش نمایش آثار خطی، میکروفیلم، اداری، مدیریت کتابخانه، خزانه کتب خطی همه در این فضاها تعبیه شده‌اند.

انتقال کتاب به این کتابخانه تاکنون متوقف نشده است و بنا به اظهار دکتر کایا افزایش مجموعه به اهدای کتاب یا کسب خبراز کتب نفیس ادامه دارد. کتابخانه موفق شده است که در ۲۰ سال پیش کاتالوگی از فهرست آثار خود تنظیم و ارائه کند به عنوان «مجموعه دست‌نویس‌های ترکیه». غیر از این فهرست‌های منفردی وجود دارد، اما نقص بزرگی که در این کتابخانه عظیم شهر به چشم می‌خورد، عدم تنظیم بروشور یا فهرستی از آثار

دستگاه‌های آن نیز همانند همین اتاق کهنه و فرسوده‌اند. در بخش مرجع کتابخانه هفت دستگاه رایانه اطلاعات کتب را به مراجعان ارائه می‌کند.

دکتر کایا با ذکر این موضوع که کتابداران کتابخانه‌ها میهمان او هستند در فضاهای جدیدی از کتابخانه خود را به روی ایشان گشود، بخش‌هایی که به گفته ایشان تاکنون کسی را به بازدید از آنجا دعوت نکرده است. از جمله: مخزن آثار خطی کتابخانه که به «نوری العزیز» مشهور بود و شامل نه قسمت می‌شد.

ایشان دلیل این اقدام را وجود مشترکات فرهنگی بین دو کشور ترکیه و ایران و ارتباط علمی و تاریخی و پیوستگی‌های تاریخی و همسایگی دوران کهن که اسباب همدلی دو ملت را فراهم ساخته‌اند، انجام داد.

آقای کایا در پایان دیدار، گروه را به دفتر کار خود - که تاکنون هیچ گروهی را به آنجا نیاورده است - دعوت کرد و با شیرینی مخصوص که از کشوی میزش بیرون کشید پذیرایی نمود.

در مراسم پایانی یک جلد کتاب ایران زمین از سوی هیأت ایرانی به ایشان هدیه شد و ایشان نیز متقابلاً مجلاتی از فهرست آثار خطی را به هیأت هدیه کردند.

اگرچه در کتابخانه سلیمانیه منابع باارزشی وجود داشت و خدمات خوبی نیز ارائه می‌شد اما سیستم‌های سنتی حاکم بر این کتابخانه، میزان بهره‌مندی را تا حدی کاسته و موجب عدم اطلاع‌رسانی مناسب در آن شده است. وجود ۵۶۲ کارمند اعم از فنی و اداری و به کارگیری تجهیزات نوین می‌توانست معرفت بهتری برای این کتابخانه و خدمات جهانی آن باشد. این مشکلی است که شاید در بسیاری از کتابخانه‌های بزرگ خاورمیانه خصوصاً ایران حاکم است و آنها را از کتابخانه‌های مجهز و بزرگ دنیا مجزا می‌کند. حال آنکه فقط نگاهی به کتابخانه بزرگ ملی روسیه فعلی که در حال حاضر در ۳۶۰۰۰ متر فضا ایجاد شده است و ۴۷۰۰۰۰ هزار جلد کتاب خطی دست‌نویس را در بر می‌گیرد ما را به بیداری بیشتر در زمینه کتاب فراخوانده است.

مرحوم استاد ابراهیم دهگان نویسنده و تاریخ‌نگار و گنجینه‌دار آثار خطی در مقاله‌ای در سال ۱۳۴۲ به بیان وضع کتابخانه‌های قدیمی پرداخته است. از میان کتابخانه‌های تاریخی که در اراک (عراق آن روز) وجود داشته به کتابخانه مرحوم قائم مقام فراهانی اشاره می‌کند که ۷۰۰ جلد از زیباترین و نفیس‌ترین نسخه‌ها را در برداشته که بعضاً به جلد مرصع و طلاکوبی و صفحات زیبا مزین بوده‌اند و در پایان نگارنده اظهار می‌دارد که امروز می‌بایست ردپای این آثار را در کتابخانه‌های بزرگ و موزه‌های مشهور اروپا جست‌وجو کرد.

مرکز آرشیو اسناد ترکیه، استانبول

قبل از دیدار از منابع و اسناد ترکیه هماهنگ شد تا ابتدا برای آشنایی بهتر و کسب اطلاعات لازم دیداری با مدیر مسئول این مرکز انجام شود و سپس قسمت‌های مختلف مورد بازدید قرار گیرد.

این نشست در سالن گردهمایی‌ها انجام یافت. سالن نسبتاً کوچکی با یکصد صندلی، یک تریبون و یا پانل علمی. پرتره بزرگ کمال آتاتورک و یک پرچم قرمز رنگ ترکیه، شش قفسه کتاب، در این فضا پس از دقایقی انتظار مدیر مرکز آقای دکتر اوندیر بایر (Onder Bayir) حاضر شده و با خوشامدگویی به میهمانان با ردیف جلو دست داده و در جایگاه قرار گرفتند. ایشان چهره‌ای جوان و خندان دارند.

آرشیوهای اسناد ترکیه از دو قسمت تشکیل می‌شوند: ۱. آرشیوهای دوران جمهوریت از سال ۱۹۱۹م. در شهر آنکارا، ۲. آرشیوهای دولت عثمانی در شهر استانبول.

عموماً مرکز آرشیوهای عثمانی در استانبول به عهد عثمانی و قبل از آن باز می‌گردد و از آغاز تاریخ ترکیه تا سال ۱۹۱۹ میلادی را شامل می‌شود. آرشیوهای دولت عثمانی بنا بر اظهار مدیر مرکز، از غنی‌ترین آرشیوهای جهان هم به لحاظ ارزش معنوی و هم ارزش مادی است. در آرشیو عثمانی حدود ۱۰۰ میلیون سند تاریخی وجود دارد. ساختمان این مجموعه شامل قسمت‌های اداری، مخزن اسناد، تعمیرات و رستوراسیون اسناد قدیمی است.

در این مرکز اسنادی مربوط به محدوده جغرافیایی که امپراطوری عثمانی تشکیل می‌داده است، یعنی ۳۲ ملت و کشور جهان وجود دارد و امروز این ۳۲ ملت برای رویت اسناد تاریخی خود به این مرکز مراجعه می‌کنند. اگرچه از حدود ۱۰۰ میلیون سند فقط ۵۰٪ یعنی نصف آن تقسیم‌بندی و بازخوانی شده‌اند، اما سرویس دهی مرکز بسیار پیشرفته است و از اسناد طبقه‌بندی شده بخش بزرگی را به CDهای رایانه‌ای منتقل کرده و مورد استفاده قرار می‌گیرد. نظر به اینکه مجموعه اسناد مرکز تک نسخه بوده و به هیچ وجه به دست مراجعان نمی‌رسند، استفاده از اسناد از دو طریق امکان‌پذیر است و به پژوهشگران ارائه می‌دهند: الف - سرویس رایانه‌ای دیجیتال، ب - میکروفیلم. مدیر این بخش آقای نظام‌الدین بیگ هستند.

از تعداد پنج مخزن آرشیو اسناد در استانبول، دو واحد در این ساختمان، دو واحد مستقر در پشت فرمانداری استانبول و دیگری در سمت سلطان احمد (سلیمانیه) است. وضعیت حفاظتی و نگهداری اسناد، مدرن و با شرایط روز به خدمت درآمده و تدابیر لازم برای تنظیم حرارت، رطوبت و آتش‌سوزی‌های احتمالی پیش‌بینی شده است.

در مرکز اسناد ترکیه (استانبول) ۴۲۳ نفر پرسنل اشتغال به

آکادمیسین‌ها مشغول تحقیق دربارهٔ اسناد هستند. ۳۰٪ محققان این بخش را خارجی‌ها تشکیل می‌دهند.

این مرکز دارای سایت اینترنت است و تمام محققان جهان می‌توانند با دریافت رمز عبور (Password) با آن ارتباط رایگان برقرار سازند.

هم‌چنین مرکز علاوه بر مرمت اسناد و انتشار آنها و ارائه خدمات که پیش از این از آن سخن به میان آمد، فعالیت‌های نمایشگاهی نیز دارد که از آن جمله می‌توان به برپایی نمایشگاهی در مسجد ایاصوفیا با عنوان «تلورانس در امپراطوری عثمانی» اشاره کرد. در این نمایشگاه اسنادی مربوط به رعایت حقوق بشر «پذیرش پلورالیسم» (چند فرهنگی) به نمایش گذاشته شد. عمده اسناد ارائه شده گواهی بر رعایت عدالت توسط امپراطوری عثمانی از سلطان محمد فاتح و فرامین او، در امان بودن ملت‌ها و کلیساهای آنها بعد از فتح سرزمینشان خبر می‌دهد. این موضوع ما ایرانیان را به یاد فرمان داریوش بعد از فتح مصر می‌اندازد که در کتیبه‌ای با این مضمون نوشته شده است: «ما آمدیم، ویرانی‌ها را آباد کردیم و بازگشتیم.»

آن دسته از اسناد تاریخی که به زبان فارسی، در این مرکز موجود است همانند سایر اسناد سازماندهی نشده‌اند و دلیل عمدهٔ آن هم نبود زبان دان مسلط به زبان فارسی و آشنا به نسخه‌های خطی آن در این کشور است. البته به نظر می‌آید زبان دان عربی بیش از فارسی در استانبول و یا در مرکز اسناد وجود دارد.

از مجموع اسناد طبقه‌بندی شده در این مرکز یک چهارم آن به سایت‌های رایانه‌ای داده شده‌اند و قابل دسترسی هستند.

وجود روابط دیرینه فرهنگی، تاریخی بین کشور ایران و ترکیه در گذشته و رواج زبان فارسی طی قرن‌های متممادی در این کشور بدون شک موجب شده است که در بسیاری از اسناد یاد شده به نوعی مشترکات فرهنگ دو کشور و روابط حاکم بر آنها دست یابیم. محققان در وجود روابط فرهنگی در این بخش نشان از نبود یک رابطه تعریف شده دارد. برای دستیابی به کُنه اسناد و کشف تازه‌هایی در ارتباط با فرهنگ دو ملت پیشنهاد می‌شود، این همکاری و تبادل فرهنگی افزایش یابد. از باب ایجاد گام نخست در گسترش روابط می‌توان به این موارد اشاره نمود: اعزام افراد مسلط به فن بررسی اسناد به زبان فارسی، ایجاد تبادل بین کتابخانه‌ای در سطح وزارت فرهنگ دو کشور و اجرای پروژه‌های مشترک برای نمایاندن این اسناد به صورت نمایشگاه است.

نحوهٔ استفاده از اسناد در این مرکز همانند کتابخانه سلیمانیه آسان است. هر مراجعه‌کننده‌ای می‌تواند در طول یک ساعت به عضویت مرکز درآمده و اطلاعات دریافت نماید. برای توریست‌ها هم تنها مراجعه مستقیم و ارائه پاسپورت و اعلام محل اقامت کارساز است.

خدمت دارند. ۲۷۸ نفر از این مجموعه کارشان طبقه‌بندی و مطالعه اسناد است. تمام این افراد تحصیل کرده‌های فوق لیسانس و دکتری و عموماً دانشگاهی هستند و به زبان‌های مختلف به ویژه ترکی قدیم عثمانی مسلط می‌باشند. تمامی اسناد با توجه به شرایط محیط و تحت تأثیر عوامل مختلف فرسوده می‌شوند، از این رو این مراکز با تدابیر لازم موفق شده است اقداماتی جهت مرمت و تعمیر را آغاز و عمر اسناد را تا ۳۰۰ سال افزایش دهد.

در مرکز اسناد یک واحد تحقیقاتی وجود دارد که در آنجا

این بخش دفاتر مالی و خزانه‌داری حکومت مربوط به سال ۱۵۳۰م. در ابعاد ۲۰×۴۰ با جلد چرمی وجود داشت که در آن اسناد مالی را مفصل توضیح و ثبت کرده است و تمام اطلاعات مربوط به خانواده‌های یک شهر یا روستا یا مالیات آن شخص، متأهل یا مجرد بودن و شغل افراد در این دفتر، حتی میزان مالیات یا معافیت‌های مالیاتی ذکر شده بود.

کتابخانه ملی ترکیه - آنکارا - ۱۹۴۶م.

کتابخانه ملی ترکیه در شهر آنکارا در سال ۱۹۴۶م. تأسیس شده است و یکی از کتابخانه‌های جوان خاورمیانه به‌شمار می‌رود. ساختمان جدید و بزرگ این کتابخانه در سال ۱۹۸۳م. در وسعت ۴۰۰۰۰ متر مربع بنا و کتابخانه به این ساختمان منتقل می‌شود.

ساختمان کتابخانه ملی اختصاصی است و از سه بخش و بلوک تشکیل می‌شود. الف - قسمت اداری، ب - قسمت مطالعه، ج - انبار کتاب و مخزن.

در این کتابخانه بیش از ۲۰۰۰۰۰ جلد کتاب و محمل اطلاعاتی وجود دارد و همه روزه به جز ایام تعطیل رسمی و اعیاد، از ساعت ۹ صبح تا ۱۱ شب به روی مراجعان باز است. مراجعان به این کتابخانه را همانند سایر کتابخانه‌های ملی کشورها، اساتید، پژوهشگران و محققان تشکیل می‌دهند. روزانه متوسط ۲۰۰۰ نفر مراجعه کننده دارد که از بخش‌های مختلف کتابخانه «سالن مطالعه، بخش‌های هنرهای زیبا، موسیقی، کنفرانس، نابینایان، خطی» از این منابع بهره‌مند می‌شوند.

در کتابخانه ملی ترکیه ۲۲۳ کارمند اداری و یک مدیر و یک

ساختمان مرکز اسناد مشتمل بر چهار بخش است: ۱. سالن مطالعه ویژه محققان، ۲. مرکز آرشیو اسناد، ۳. آرشیو دوم، ۴. قسمت چاپ اسناد طبقه‌بندی شده.

۱. در بخش سالن مطالعه یک یا چند مسئول حضور دارند که به گنجینه اسناد دست‌یابی دارند و برای ارائه خدمت آماده می‌باشند. در این قسمت پژوهشگران زیادی مراجعه و از رایانه‌ها استفاده می‌کنند.

۲. مرکز آرشیو اسناد که البته امکان مراجعه به آن برای هیچ کس جز پرسنل خاص مرکز وجود ندارد (البته لطف آقای دکتر بایر باعث شد تا سه نفر از هیأت اعزامی از جمله نگارنده از مرکز اسناد بازدید داشته باشند) یک بخش به خوانش و طبقه‌بندی و قرائت اسناد اختصاص دارد. این اسناد پس از طبقه‌بندی کاتالوگ شده و در اختیار مراجعان قرار می‌گیرند. سپس گروه نظارت بر آنها فعالیت دارد. در این قسمت واحدهای دیگری هم وجود دارند که هر کدام اسناد مربوط به موضوعات مختلف را بازخوانی می‌کنند. ۳. آرشیو دوم فقط اسناد رسمی دولتی را شامل می‌شود.

اساس طبقه‌بندی در این مرکز سیستم دیویی نیست بلکه سیستم خاصی با عنوان «پروانا» اساس کار طبقه‌بندی است. اساس کار این قسمت بر مشخص نمودن ارتباط هر سند با ارگان و وزارت خانه دولتی می‌باشد. نمونه‌هایی از اسناد مالی و اداری دولت عثمانی در مانیتور گویای طبقه‌بندی دقیق این اسناد بود.

۴. قسمت چاپ از جمله بخش‌های مهم این مرکز می‌باشد که قسمت چاپ اسناد طبقه‌بندی و خوانده شده‌ای است که به زبان لاتین بازگردانده و به شکل اوردیجیتال آن هم چاپ می‌شود. در

در تركيه سالانه قريب به ۲۰۰۰۰ عنوان كتاب منتشر مى‌شود كه تيراژ اين كتب معمولاً بين ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰۰ نسخه متفاوت است و به صورت استثناء بعضى از كتب با استقبال زيادى مواجه و تيراژ فوق العاده‌اى دارند. از جمله اين موارد كتابى است كه توسط يك روزنامه نگار (احمد آلکان) در ۱۰۰۰۰۰ نسخه منتشر شد.

كتابخانه ملى تركيه همانند بسيارى از كتابخانه‌ها از جمله كتابخانه ملى ايران از بخش‌هاى مختلفى تشكيل شده است كه هريك به تناسب نياز مراجعان و همگون با فرهنگ كشور خدماتى را ارائه مى‌كنند:

بخش نشرىات: اين بخش در محلى وسيع با طراحى مناسب و مجهز به ميكرو فيلم، رايانه و منابع قرار دارد و نسبتاً از استقبال خوبى برخوردار است.

بخش كتب مرجع و دايره المعارف‌ها: در اين قسمت ميزهاى مخصوص مطالعه به صورت ويژه‌هاى هر بهره‌بردار طراحى شده است. به منظور صرفه جويى در مصرف برق كه احتمالاً كشور تركيه در اين زمينه با مشكل مواجه است، براى هر ميز و هر نفر به شيوه زيباى يك چراغ فلورسنت كوچك تعبیه کرده است كه در حين مطالعه توسط عضو روشن مى‌شود. سقفى بلند، فضايى زيبا، صندلى‌هاى بسيار راحت دارد و آرامش مطلق برفضاى مطالعه حكمفرماست.

بخش نسخ خطى: بخش نسخه‌هاى خطى را با بهره‌گيرى از شيوه‌هاى حفاظتى پيشرفته و نامحسوس سرويس دهى مى‌كند. كتاب‌هاى دست‌نويس نفيسى مربوط به قرن‌ها پيش در آن نگهدارى مى‌شود و تعدادى از اين آثار در ويترين‌هاى خاصى به نمايش گذاشته شده‌اند. از جمله آثار ارئه شده يك نسخه كتاب انجيل است كه روى پوست دياغى شده گاو نگارش يافته است. در بخش آثار خطى كتابخانه تعداد ۴۰۰۰ جلد كتاب خطى به زبان فارسى وجود دارد كه اين مسئله مى‌تواند مورد توجه علاقه‌مندان و پژوهشگران و نسخه‌شناسان ايرانى قرار گيرد. البته نبود نسخه‌شناسان فارسى در كتابخانه، وضعيت مشابه كتابخانه سليمانيه را به اين واحد داده است.

بخش نابينايان: فضاي نسبتاً محدودى جهت بهره‌بردارى نابينايان اختصاص داده شده است. اين بخش تقريباً از امكانات كمترى نسبت به ساير بخش‌ها برخوردار است. رايانه گويا، كتاب گويا و رايانه و نرم‌افزارهاى ويژه استفاده‌كنندگان، لوازم اين بخش را تشكيل مى‌دهند. نکته قابل توجه در اين قسمت حضور يك كتابدار متخصص نابينايان به عنوان مسئول اين بخش است.

سالن آثار كمياب و مخزن‌ها: در اين سالن ۲۴ مخزن كتاب كمياب وجود دارد. اگرچه بيش از يك مخزن مورد بازديد قرار نگرفت اما نگاه به وضعيت آن حاكى از وجود نظم خاص و استانداردها در بهره‌بردارى از آن بود.

معاون به‌كار اشتغال دارند. هم‌اكنون مديريت اين واحد به عهده آقاى تونجل آجال (Tungel Agal) است كه فارغ‌التحصيل رشته كتابدارى است و يك سال نيز در كشور آمريكا دوره‌هاى لازم را براى احراز اين مسئوليت گذرانده است. وي ۲۶ سال خدمت كرده است و همواره جوان و پرنشاط است.

كاربرد رايانه در كتابخانه نقش مهمى دارد و بخش اعظم اطلاعات هم كتب خطى و هم ساير منابع رايانه‌اى است. هم‌چنين از طريق شبكه اينترنت با ساير كتابخانه‌هاى دنيا ارتباط دارد و يك مدير فارغ‌التحصيل زبان‌هاى شرقى در كتابخانه راهنمايى مراجعان و شناسايى منابع اين بخش را بر عهده دارد. ديگر مديران واحدهاى كتابخانه نير فارغ‌التحصيلان رشته‌هاى مرتبط هستند.

كتابخانه ملى تركيه زير نظر وزارت فرهنگ تركيه اداره مى‌شود. علاوه بر ارائه خدمات كتابدارى، از ديگر برنامه‌هاى اصلى كتابخانه ملى تركيه مى‌توان به آموزش نيروهاى كتابدار، برگزاري كنفرانس‌ها، سمپوزيوم درباره كتاب و مطالعه، تعيين سياست كلّى و طراحى برنامه كتاب‌خوانى براى تمام كتابخانه‌هاى عمومى تركيه را برشمرد. اين كتابخانه درباره نحوه تاسيس كتابخانه‌ها در شهرها و ساير مراكز از قبيل آموزش و پرورش و نيز درباره بهينه‌سازى كتابخانه‌هاى قديمى تحقيقاتى در كل كشور انجام مى‌دهد و برنامه لازم را براى تأمين بودجه به وزارت فرهنگ ارائه مى‌كند. معمولاً بعضى از واحدها براى اداره كرد خود نيازمند كادرهاى كتابدار و ادارى هستند از اين‌رو هماهنگى با شهردارى‌ها براى تأمين نيروها از جمله خدمات ديگر اين واحد محسوب مى‌شود.

با توجه به وجود ۵۰۰۰ كتابخانه در مدارس تركيه و ۱۵۰۰ كتابخانه عمومى در كشور به نظر مى‌آيد كتابخانه ملى با واحدهاى كتابخانه‌اى دانشگاه‌ها نيز ارتباط مستقيم دارد.

آقاى تونجل آجال، مدير كتابخانه معتقد است دولت در حد توان خود سعى دارد بودجه كتابخانه‌ها را تأمين كند، به اعتقاد ايشان، بودجه كتابخانه ملى بالاتر از حد متوسط نيازهاى آن تأمين شده و مطلوب است از اين‌رو علاوه بر كتاب‌هاى كه دولت مجاناً در اختيار اين كتابخانه قرار مى‌دهد مبلغ ۲۰۰۰۰۰ دلار براى تأمين كتاب در سال ۲۰۰۴م. به كتابخانه ملى اختصاص داده است. از ديگر اقدامات كتابخانه تلاش در جهت گردآورى بيشتر كتاب از منابع مختلف است كه در سال گذشته اين سياست موفق شده است، ۴۰۰۰۰ جلد كتاب را به صورت وقفى جذب كتابخانه نمايد.

شيوه‌هاى خريد كتاب به دوشكل انجام مى‌شود: بخش اول، شامل خريد متمرکز و بخش ديگر، به صورت اختصاص دادن اعتبار به كتابخانه است.

بخش مخزن کتب عمومی: کاملاً گسترده و هر کتاب براساس تاریخ ورود به کتابخانه در آن ثبت و نگهداری می‌شود.

بخش ساختمان اداری: بیشترین تعداد کارمندان را در خود جای داده است. بر روی یک دیوار تصاویر مدیران کتابخانه را از آغاز فعالیت تاکنون و سال‌های خدمت آنها آویخته شده است. شاید این اقدام برای آن است تا خدمات گذشتگان را به یاد بسپاریم و همیشه بدانیم که:

به نوبت اند ملوک در این سپنج سرای

کنون که نوبت توست ای ملک به عدل‌گرای

دیدار از سه مرکز فرهنگی بزرگ ترکیه در یک سفر کوتاه فرهنگی بیانگر این حقیقت است که پرداختن به آثار و ارزش‌های فرهنگی در این کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و اگرچه هجوم توریست به این کشور در سال‌های اخیر و ظرفیت‌های جذب توریست از ابعاد طبیعی و فرهنگی فضای خاصی را بر کشور ترکیه حاکم کرده و موجب تحول اقتصادی آن نیز شده است، اما به نظر می‌رسد تحول شگرف در کتابخانه‌های آن و دیگر مراکز فرهنگی، این کشور از حوزه فرهنگ و پیشینه تاریخی فرهنگی خود غافل نشده است و از درآمدهای حاصل از توریسم بنیان‌های فرهنگی را به موازات دیگر بخش‌ها تقویت و روزآمد نموده است. دیدار از مراکز فرهنگی با کتابخانه‌هایی بزرگ، بناهای کتابخانه‌ای مطلوب و سرشار از نیروهای متخصص و توانا در ارائه خدمات گمشده‌ای که در مقام تطبیق با کشور خودمان ایران بهتر چهره نمایان می‌کند.

کشوری که کتابخانه بزرگ ساسانیان، جندی شاپور ورکا و بسیاری از کتابخانه‌ها را در تاریخ خود به عنوان سند افتخار همراه دارد، امروز شایسته نیست تا برای اداره کرد کتابخانه‌های عمومی که در تمام آنها شاید به اندازه کتابخانه‌های ملی و سلیمانیه و مرکز اسناد ترکیه و ... نیروی انسانی متخصص وجود ندارد، جهت تأمین هزینه‌های نیروی انسانی ناگزیر به الحاق عنوان غیردولتی به آنان شود.

شاید قبل از بازدید کامل از کتابخانه‌ها در ترکیه قضاوت بر روی آنها و نتیجه‌گیری درباره‌ی خوب یا ضعیف بودن امور فنی و خدمات کتابخانه‌ها، عجولانه باشد ولی اگر این مشت را نمونه خروار بدانیم، آنگاه می‌توان به قضاوت و بیان نظریه درباره این مراکز پرداخت.

با توجه به نظام مند بودن امور اداری، فنی و خدمات در هر سه

مرکز بازدید شده، خصوصاً دو کتابخانه سلیمانیه و ملی، کیفیت خدمات و تشابه میان هر دو، می‌توان ادعا کرد که تقریباً در بیشتر مراکز کتابخانه‌ای بزرگ ترکیه نظام واحدی حکمفرماست. این تشابه هر چند به سطوح کتابخانه‌های مراکز استان‌ها برابری و هر قدر به سمت سایر مراکز شهرستانی پیش می‌رود تغییر کیفیت مشهود می‌شود.

در کتابخانه‌های ترکیه چند ویژگی مشترک عینیت دارد:

۱. در این کشور، کتاب به عنوان یک عنصر فرهنگی و محمل اطلاعاتی تقریباً به جایگاه خود دست یافته است و با رشد سرانه مطالعه در کشور، افق خوبی را پیش روی دارد.

۲. حجم مراجعان به کتابخانه‌های تخصصی از نظر کمیت و نیز سطح تحصیلی چشمگیر و از وضعیت مناسبی برخوردار است و به نظر می‌رسد سیاست‌گذاری‌های درست توانسته است بین کتابخانه‌های بزرگ و اساتید، دانشجویان و محققان تفاهم، ارتباط و آشتی ایجاد کند.

۳. هیچ کار و خدماتی چه فنی و اداری تخصصی در کتابخانه‌ها به دلیل کمبود و یا نبود نیروی متخصص اداری تعطیل نشده و در این مسیر مانعی برای بهره‌برداری از سرمایه‌گذاری‌ها پدیدار نشده است.

۴. رویکرد گسترش خدمات در کتابخانه‌های یاد شده حرکت به سمت تطبیق وضعیت با استانداردهاست و در این زمینه نمادها و شاخص‌ها قابل ملاحظه‌اند از جمله خدمات رایانه‌ای، سرعت عمل و نگهداری امکانات.

۵. جایگاه نسخه‌های خطی کاملاً درک شده و از حداکثر توان فنی جهت نگهداری، حفظ و معرفی آنها بهره‌گیری می‌شود و تلاش‌های زیادی جهت شناسایی و گردآوری این آثار در سطح ملی به چشم می‌خورد.

۶. مدیریت امور مربوط به کلیه بخش‌های یک کتابخانه به تفکیک نیاز به فناوری و توان و ارتباط تحصیلی به افراد متخصص همان رشته واگذار شده است و در واقع ضوابط علمی تخصصی در گزینش افراد برای مسئولیت‌ها جاری است.

۷. در نظام کتابخانه‌داری ترکیه باور بر توانمندی‌های یک کتابخانه موقعی است که بتواند خدمات بیشتری ارائه کند، تا از لوازم تجهیزات و تزیینات بهتری برخوردار باشد. بر این اساس وجود اشیا، لوازم و تجهیزات غیر ضروری تقریباً در هیچ جای کتابخانه‌ها محسوس و به چشم نمی‌خورد.